BULETIN DE LINGVISTICĂ, 2014–2015, nr. 15–16

Tatiana Sîmboteanu

Actele de vorbire indirecte realizate prin structuri interogative

În articolul de față, vom încerca să examinăm trăsăturile sintactice şi pragmatice ale structurilor interogative în relația lor cu contextul enunțării pentru a demonstra că structurile date nu sunt obligatoriu cereri de informații, ci, în anumite situații de comunicare, pot obține alte valori ilocuționare, devenind astfel acte de vorbire indirecte.

Se ştie că aportul de informații, solicitarea unei informații şi ordinul sunt trei modalități de bază ale comunicării care ne duc cu gândul la cele trei modalități fundamentale de comportament al omului care, prin discursul său, urmăreşte să acționeze asupra interlocutorului transmițându-i o informație, obținând de la acesta o informație sau adresându-i o cerere, un ordin. În felul acesta, întrebarea este una dintre componentele de bază ale comunicării, fiind realizată prin intermediul unui enunț care are ca scop principal obținerea de informații de la destinatar.

Referindu-se la tipuri de structuri sintactice delimitate în funcție de scopul comunicativ, Em. Benveniste constată că propozițiile asertive, interogative şi imperative, caracterizate prin trăsături semantice şi gramaticale specifice, nu reprezintă altceva decât modalități de realizare a celor trei tipuri de comportament fundamental al omului care, vorbind, acționează prin discursul său asupra interlocutorului: fie că vrea să-i transmită nişte cunoştințe, să obțină de la acesta o informație sau fie că vrea s ă-i dea un ordin [1, p. 130].

Cele trei forme de comportament discursiv presupun obligatoriu şi existența unor formule lingvistice consacrate de uzul limbii pentru exprimarea lor. Tradițional, în manualele de gramatică sunt descrise următoarele tipuri de propoziții: propoziția enunțiativă (declarativă), căreia i se asociază funcția comunicativă a aserțiunii, fiind utilizată pentru transmiterea unei informații (*Vecinul şi-a cumpărat o bicicletă nouă*.); propoziția imperativă, asociată cu funcția comunicativă de a exprima o cerere, un sfat, o rugăminte sau de a da un ordin (*Dă-mi cartea*!); propoziția interogativă, asociată cu funcția comunicativă de a cere informații (*Câți ani ai*?) şi propoziția exclamativă care exprimă o gamă larga de stări afective: surprinderea, satisfacția, nemulțumirea, disprețul etc. (*Ce frumoasă e pădurea toamna*!).

O analiză a rolului cu care sunt utilizate structurile sintactice (alături de intonație), mijloacele lexicale (verbele performative) şi mijloacele gramaticale (modurile verbale) specializate pentru exprimarea scopului comunicativ urmărit de vorbitor în actul concret de comunicare poate fi realizată bazându-ne pe teoria actelor de vorbire, al cărei fondator este J. Austin. În renumita sa carte *How to do things with words*, Austin afirmă că orice expresie lingvistică reprezintă un act, întrucât echivalează cu un angajament

BDD-A23035 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

sau cu o acțiune: orice „a spune” înseamnă şi „a face” [2]. În conformitate cu teoria actelor de vorbire, utilizarea unui enunț în situații concrete de comunicare presupune nu doar reprezentarea unei stări de lucruri din realitate, ci şi îndeplinirea anumitor acte cum ar fi a da un ordin, a cere o informație, a obține o permisiune, a oferi sau a propune ceva, a da un sfat, a mulțumi, a-ți cere scuze etc. Pentru a putea încadra întrebarea în teoria actelor de vorbire, este necesar să reamintim opinia lui Austin potrivit căreia, în procesul enunțării, au loc simultan trei acte.

Actul locuționar corespunde faptului de „a spune” ceva, adică rostirii unei expresii bine alcătuite din punct de vedere sintactic şi dotată cu un semnificat; se consideră că această componentă reprezintă tot ceea ce constituie obiect de studiu pentru sintaxă şi semantică.

Actul ilocuționar corespunde acțiunii care este realizată prin rostirea enunțului dat. Exemple de realizare a unui act prin intermediul enunțului ar putea fi următoarele: a face o afirmație, a da un ordin, a face o promisiune, a da un avertisment, a face o confirmare etc.

Actul perlocuționar corespunde efectelor obținute datorită utilizării unui enunț de către locutor, cu ajutorul actului ilocuționar. Ca exemple de astfel de acte ar putea fi aduse următoarele: a preveni, a speria, a distra etc.

După cum se subînțelege din teoria lui J. L. Austin, actul ilocuționar este nivelul decisiv al actului lingvistic, el fiind nivelul la care se operează o schimbare a contextului şi care precizează substanțial ideea limbajului ca acțiune.

Fiind analizată prin prisma teoriei actelor de vorbire, întrebarea se opune aserțiunii şi apare ca un act de vorbire care este performat de locutor cu scopul de a obține un răspuns de la alocutor [3, p. 32]. Este evident că pentru a solicita interlocutorului o informație vorbitorul va folosi o propoziție enunțiativă. Acest fapt este subliniat de Em. Benveniste, care constata că o anumită formă lingvistică participă la realizarea unui act de vorbire precis [1, p. 130]. Astfel, de exemplu, actul de vorbire al întrebării se exprimă de regulă printr-un enunț cu structură interogativă: *Câți ani ai*? Este vorba în acest caz de o exprimare directă, prin mijloace specifice ale întrebării. Totuşi cercetătorii remarcă faptul că, în comunicarea autentică, o anumită structură sintactică a enunțului nu presupune exprimarea obligatorie a unui scop comunicativ dat.

Dacă examinăm valorile ilocuționare ale enunțurilor folosite într-un discurs autentic, putem observa cu uşurință că nu totdeauna aceeaşi structură sintactică se foloseşte cu acelaşi rol, cu aceeaşi funcție, aşa cum ne-au obişnuit manualele de gramatică. Din contra, schimburile verbale naturale dovedesc faptul că o singură formulă lingvistică poate servi la realizarea mai multor funcții pragmatice, iar aceeaşi funcție poate fi realizată prin mai multe formule lingvistice. Aceasta ar însemna că acelaşi enunț poate fi utilizat pentru a îndeplini diferite acte ilocuționare. Astfel, un enunț asertiv, al cărui scop este să comunice o informație, ar putea îndeplini şi alte funcții: solicitare, sfat, ofertă, propunere, permisiune, amenințare etc. De exemplu, un enunț declarativ de tipul: *Trebuie să faci acest lucru până la ora şase.* poate servi nu doar pentru transmiterea unei informații, ci şi pentru exprimarea unei cereri, a unui

BDD-A23035 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

ordin. Situația când un anumit act de vorbire poate fi realizat prin intermediul altuia se explică prin faptul că, uneori, mesajul transmis comunică mult mai mult decât ceea ce s-a spus. Datorită acestui fapt, unele enunțuri pot fi interpretate, în funcție de context, ca având valori ilocuționare diferite. De exemplu, enunțul *Mâine voi veni acolo*. ar putea fi perceput ca fiind o simplă înştiințare, o promisiune, o avertizare sau chiar o amenințare.

Analizând modalitatea de actualizare a actelor de vorbire prin mijloace de limbă, J. Searle constată că nu există o corespondență univocă între realizarea lingvistică şi un anumit act de vorbire. Pornind de la această idee, el distinge două tipuri de acte de vorbire: a) acte de vorbire directe; în cazul lor forma gramaticală şi valoarea ilocuționară coincid (de exemplu: forma declarativă şi afirmația, forma imperativă şi ordinul, forma interogativă şi întrebarea) şi b) acte de vorbire indirecte; sunt actele a căror formă gramaticală nu coincide cu valoarea lor ilocuționară.

Este evident că un aspect important al cercetării actelor de vorbire indirecte vizează mecanismul care asigură utilizarea enunțurilor interogative cu alte valori pragmatice. Faptul că un enunț cu structură interogativă, care serveşte în principal pentru formularea unei întrebări, poate îndeplini şi alte funcții, ar trebui explicat prin relația stabilită între actul de vorbire întrebare şi celelalte tipuri de acte de vorbire.

În lingvistica pragmatică întrebarea este definită ca fiind actul de vorbire ce are ca finalitate obținerea unei informații de la destinatar. Prin urmare, întrebarea, folosită pentru a solicita o informație, este în relație cu enunțurile asertive, care servesc la transmiterea unei informații. Anume datorită acestei relații este posibilă utilizarea unor structuri sintactice interogative pentru realizarea actelor asertive sau, invers, folosirea unor structuri asertive cu valoare interogativă.

Situația dată ar putea fi ilustrată prin cazul când o solicitare politicoasă de a face ceva este exprimată cu ajutorul unui enunț interogativ: *Ai putea să-mi dai ziarul tău*? Se întâlnesc însă şi numeroase cazuri de exprimare indirectă a întrebării sub forma unei aserțiuni: *Aş vrea să ştiu cine a inventat munca*. care echivalează, de fapt, cu întrebarea *Cine este cel care a inventat munca*? Unele întrebări sunt implicite, ele nu conțin niciun semn distinctiv, de exemplu, enunțul: *Ți-e foame*., într-un anumit context, poate fi interpretat ca o întrebare chiar dacă nu este pronunțat cu o intonație interogativă şi chiar dacă nu conține semnul întrebării, atunci când este vorba de limbajul scris.

Cea de a doua situație vizează relația dintre actele întrebare şi actele de vorbire directive. În această ordine de idei, C. Kerbrat-Orecchioni descrie întrebarea şi solicitarea ca fiind unul şi acelaşi lucru. Pentru ea întrebarea este o solicitare, iar ordinul reprezintă un caz particular al solicitării [4, p. 84].

Apropierea dintre actul de vorbire întrebare şi cele directive este accentuată şi de J. Searle. El afirmă că ordinul şi întrebarea sunt doi membri ai aceleiaşi specii de acte de vorbire, directivele, ceea ce reiese din felul cum clasifică el actele de vorbire. Noi spunem cuiva cum sunt lucrurile (asertive), încercăm să convingem pe cineva să facă un lucru (directive), ne asumăm angajamentul de a face ceva (promisive), ne exprimăm sentimentele şi atitudinile (expresive) şi provocăm schimbări în lume prin

BDD-A23035 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

enunțările noastre (declarative) [5, p. 32]. Astfel, după clasificarea lui Searle, remarcăm că scopul ilocuționar al actelor directive este de a-l face pe cineva să facă ceva, fie că aceste lucruri sunt de natură verbală sau non verbală. Din această perspectivă, întrebarea apare mai degrabă ca un caz particular al cererii, e un fel de *a face* prin *a spune*. De exemplu, enunțul *Ce oră este*? echivalează cu *Îți cer să îmi spui cât este ora.* Rezultă deci că întrebarea este o solicitare de a realiza o acțiune verbală, adică *a face ceva spunând*.

Pentru a ilustra corelația dintre structurile interogative şi actele de vorbire performate prin aceste structuri vom examina o serie de exemple. Astfel, în funcție de contextul enunțării, structura interogativă poate servi pentru exprimarea unor valori ilocuționare, diferite de cele ale întrebării. În funcție de clasa în care se integrează valoarea enunțului interogativ, am putea identifica următoarele tipuri de structuri interogative funcționând ca acte de vorbire indirecte:

A. Structuri sintactice interogative folosite pentru realizarea unor acte de vorbire asertive.

În această categorie se regăseşte întrebarea retorică. Având o structură interogativă, enunțurile de acest tip nu sunt folosite pentru a obține un răspuns, ci pentru a comunica o idee sau o atitudine, ceea ce înseamnă că ele, de fapt, echivalează cu o aserțiune: *Cine te-a pus să vii*? (= *Nu te-a pus nimeni să vii*.); *Parcă nu ştii tu de ce este el în stare*? (= *Ştii tu bine de ce este el în stare.*); *Să mă tem eu de el*? (= *Nu mă tem eu de el.*).

B. Structuri sintactice interogative folosite pentru realizarea unor acte de vorbire directive.

Din categoria dată fac parte enunțurile interogative care, în anumite contexte situaționale, sunt folosite pentru a exprima indirect: o solicitare, o rugăminte: *Puteți să-mi transmiteți sarea*? (echivalează cu: *Dați-mi, vă rog, sarea.*); o cerere: *Ce faci*? *Dormi*? (= *Nu dormi.*); un sfat, un îndemn: *Nu ar fi mai bine să amâni călătoria?* (= *Te sfătuiesc să amâni călătoria. Cred că e mai bine să amâni călătoria.*); *De ce nu-ți iei câteva zile de odihnă*? (= *Te sfătuiesc să-ți iei câteva zile de odihnă.*); un ordin: *Tu ai de gând să mături curtea*? (= *Mătură curtea, nu aştepta să ți-o mai repet de câteva ori.*); un ordin cu o nuanță de ironie: *Vrei în sfârşit să vorbesti*? (= *Vorbeşte odată*!); încurajarea: *Ce pierzi dacă încerci*? (= *Încearcă şi ai să reuşeşti.*); propunerea: *De ce nu ne-am duce noi la muzeu*? (= *Îți propun să mergem la muzeu.*); o invitație: *Ai timp mâine*? (= *Te-aş invita mâine la mine, dacă ai avea timp.*); cererea unei permisiuni: *Aş putea folosi computerul tău*? (= *Permite-mi să folosesc computerul tău.*); refuzul: *Tu chiar crezi că eu am timp şi pentru plimbare*? (= *Nu am timp pentru plimbare.*).

C. Structuri sintactice interogative folosite pentru realizarea unor acte de vorbire expresive:

În acest caz enunțurile cu structură interogativă permit exprimarea următoarelor valori ilocuționare: complimentul, admirația: *Oare asta eşti chiar tu*? (= *Vai, ce bine arăți*!); consolarea, calmarea: *Chiar crezi că merită să plângi*? (= *Nu merită să plângi*); scuza: *Ce să fac ca să mă ierți*? (= *Iartă-mă, te rog*!); surprinderea: *Nu mai e voie să fumăm*

BDD-A23035 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

în public? (= *Mă surprinde că nu se mai permite să fumăm în public*); dubiul: *Să fie oare adevărat*? (= *M-aş îndoi să fie adevărat.*); plictiseală: *Ce să mai fac oare*? (= *M-am plictisit rău de tot.*); reproşul: *Drept cine te crezi*? (= *Te crezi mare şi tare, însă nu e aşa.*).

Examinarea actelor de vorbire într-un discurs autentic, denotă, aşadar, lipsa unei corespondenţe univoce între forma enunţului respectiv şi valoarea lor ilocuţionară. Cu ajutorul exemplelor prezentate, am încercat să demonstrăm că structurile interogative nu reprezintă obligatoriu cereri de informaţii, ci deseori obţin diverse valori ilocuţionare în funcţie de situaţia enunţării, devenind astfel acte de vorbire indirecte. În acest caz, structurile interogative în raport cu valorile exprimate reprezintă nişte mijloace nespecifice, nişte mijloace caracteristice altui tip de forţă ilocuţionară.

Cazurile de necorespundere între expresia lingvistică (forma) şi funcţie reprezintă un argument în favoarea faptului că contextul enunţării este foarte important în interpretarea actelor de vorbire: una şi aceiaşi formulă lingvistică serveşte la realizarea mai multor funcţii pragmatice, iar una şi aceiaşi funcţie se poate realiza prin mai multe formule lingvistice. Astfel, în cazul în care valoarea ilocuţionară a enunţurilor nu este marcată prin mijloace specifice, devine determinabilă contextual.

Referinţe bibliografice

1. Benveniste E. *Problèmes de linguistique générale*, Vol. 1, Paris, Gallimard, 1966.

2. Austin J. L. *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Piteşti: Paralela 45, 2005.

3. *Gramatica limbii române.* Vol. II: *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

4. Kerbrat-Orecchioni C. *Les actes de langage dans le discours*, Paris, Editions Nathan, 2001.

5. Searle J.-R. *Sens et expression*, Paris, Editions de Minuit, 1982.

Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

BDD-A23035 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)